

FÉLIX MANUEL JIMÉNEZ LOBO

Kial la hispana ne rolas kiel interlingvo¹ en Filipinaj Insuloj?

Abstract (Why is Spanish not used as an interlanguage in the Phillipines?). This article examines the reasons for the disappearance of Spanish as an interlanguage in the Philippines (both as an official language and as a means of communication between speakers of different languages) after the change of colonial power at the end of the 19th century. First, the author explains the geographic, ethno-linguistic and historical context of the country, summarizes the evolution of Spanish in the Philippines from the beginning of the Spanish colonial period until the present day with special attention being given to the appearance of the creole Chavacano, and presents the traditional explanations for the disappearance of the language. Later he compares the evolution of Spanish in the Philippines with other former Spanish colonies. He concludes that Spanish disappeared through a combination of unique historical circumstances which did not occur in other territories of the former Spanish Empire.

Abstrakt (Dlaczego hiszpański nie odgrywa roli języka pomocniczego na Filipinach?). Artykuł omawia przyczyny zniknięcia hiszpańskiego jako języka pomocniczego na Filipinach po zmianie władzy kolonialnej pod koniec XIX wieku. Autor wyjaśnia najpierw kontekst geograficzny, etnograficzny i historyczny wysp, podsumowuje ewolucję języka od początku kolonizacji aż po dzień dzisiejszy ze szczególnym uwzględnieniem pojawienia się języka kreolskiego chavacano oraz przedstawia tradycyjnie podawane przyczyny zniknięcia języka. Następnie porównuje ewolucję języka hiszpańskiego na Filipinach z innymi hiszpańskimi koloniami a w końcu stwierdza, że hiszpański zniknął z powodu połączenia wyjątkowych okoliczności historycznych, które nie miały miejsca na innych terytoriach byłego imperium hiszpańskiego.

¹ Mi uzas la terminon *interlingvo* en ĉi-artikolo por priskribi la uzadon de la hispana kaj kiel oficiala kaj kiel ponto-lingvo inter parolantoj de malsamaj gepatraj lingvoj.

1. Enkonduko

La hispana lingvo rolis kiel interlingvo en Filipinaj Insuloj ĝis la jaro 1898, kie estis oficiala kaj iagrade uzata kiel ponto-lingvo inter la parolantoj de amaso da lokaj lingvoj. Eĉ ĝi estis elektita de la sendependiga movado kiel lingvo de la revolucio kaj de la Unua Filipina Respubliko en la jaro 1899. La maksimumo da parolantoj de la lingvo povis esti inter 900 000 kaj 1 260 000 dum la periodo 1891-1900² ene de loĝantaro de ĉirkaŭ 9 000 000 homoj, sed eĉ serioze konsiderante tiujn datumojn, ili ne diferencigas inter la gepatraj parolantoj kaj tiuj, kiuj parolis ĝin kiel dua aŭ eĉ tria lingvo³. Paradokse, post la hispana regado, ia certa nacia literaturo kaj dekoj da ĵurnaloj en la hispana prosperis ĝis la dua duono de la XXa jarcento inter la komunumo de denaskaj parolantoj kaj ĉefe en la ĉefurbo kaj ĝiaj ĉirkaŭaĵoj, sed ĝi ne plu estis uzata kiel interlingvo, ĉar tiam kaj la angla kaj la filipina anstataŭigis ĝin en tiu rolo. La hispana tamen havis oficialan statuson ĝis 1987, sed tio certe estis iu anakronismo. Do, malsame ol tio, kio okazis en la amerikaj ekskolonioj de Hispanio, hodiaŭ la lingvo ne estas oficiala kaj apenaŭ estas parolata, ĉu kiel gepatra, ĉu kiel dua (aŭ tria) lingvo.

La plimulto de la amerikaj landoj atingis la sendependencon je la komenco de la XIXa jarcento, dum Filipinoj ankoraŭ apartenis al Hispanio ĝis 1898, kiam Usono konkeris la insulojn dum la hispana-usona milito. La vera sendependeco de la lando alvenis poste, en 1946, je la fino de la dua mondmilito. Tradicie oni diras, ke la ĉefa kialo de la preskaŭ neekzisto de la hispana en Filipinoj estis la forta premo de la usona regado, ĉar la nova registaro ekde 1898 enkondukis la devigon de la edukado en la angla kaj malpermesis la uzadon de la hispana en la baza edukado, sed tio ja ankaŭ okazis en alia teritorio, Porto-Riko, kariba insulo ankaŭ perdita de Hispanio dum la sama milito kaj eĉ hodiaŭ ankoraŭ dependanta de Usono, kie la denaska lingvo de la loĝantaro estas la hispana. Tio povus indiki, ke por anstataŭigi iun lingvon pere de la altrudo de iu alia, specifaj sociaj kondiĉoj estas bezonataj. Tiuj kondiĉoj siavice dependas de la historia deveno de la teritorio kaj ties loĝantaro. Do, por bone kompreni la kialon de la malapero de la hispana oni devas profunde ekzameni la sociajn kaj historiajn cirkonstancojn ekde la komenco mem de la koloniado ĝis hodiaŭ. La klarigado de tiu kialo, kiun oni trovas en la fakaj verkoj (vidu la bibliografion je la fino) ŝajnis al mi nesufiĉa aŭ ne klare montrita (kun la ebla escepto de Lipski, vidu 1984, 1987, (1) kaj (2), kaj 2003). La motivo de ĉi-laboraĵo estas kontribui al la solvo de tiu manko.

² Ĉi-tiuj datumoj, prenitaj el <http://mimosa.pntic.mec.es/jgomez53/lenguaje/filipinas.htm>, devas esti konsiderataj nur kiel simpla alproksimiĝo. Legu sube pri la malprecizeco de la Filipinaj censadoj.

³ Tiu kvanto da parolantoj certe estis pliigita ĉar ankaŭ inkludis la parolantojn de la ĉabakana, kiu estas iu kreolo el la hispana, iu eraro, kiu sisteme aperas en la censadoj ĝis la dua duono de la XXa jarcento (vidu ekzemple Lipski 2010).

2. Metodo

Por studi la cirkonstancojn, kiuj kondukis la hispanan al ĝia malapero kiel interlingvo en Filipinoj (kaj sekve al ĝia malapero kiel gepatra lingvo), mi faris tre intensan bibliografian esploron. Ĉi tiu esploro nuntempe estas pli facila por fari ol antaŭ dudek jaroj, danke al interreto: la plimulton de la bibliografiaj eroj mi trovis serĉante en taŭgaj retpaĝoj. Tamen mi ankaŭ konsultis fizike kelkajn librojn kaj revuojn. Preskaŭ ĉiuj konsultitaj verkoj estas akademias, nur kelkaj estas informoj de oficialaj aŭ fakaj institucioj, inter kiuj reliefigas la *Instituto Cervantes*, hispanŝtata oficiala organizo kies celo estas stimuli la lernadon de la hispana en la mondo. La jarlibroj de la *Instituto* estas gravaj fontoj de informo rilate al statistikoj, kvankam tiuj datumoj ĉiam devis estis konsiderataj kun granda atento malgraŭ ties daŭra uzado en sciencaj verkoj de hispanŝtataj lingvistoj. Tial, mi povis diferencigi la konsultitajn sciencajn verkojn en du malsamaj grupoj: unu el ili konsistas el tiuj de hispanaj lingvistoj (ekzemple Otero Roth, Quilis Morales kaj Rodríguez Ponga), kaj la alia de angloparolantaj fakuloj (ĉefe Lipski). Estas rimarkenda la manko de rilatoj inter ambaŭ „skoloj” ĝis la lastaj dekkvin jaroj, io tre evidenta se ni konsideras la malmultajn citaĵojn de la verkoj de unu grupo en la verkoj de la alia dum la pasintaj jardekoj, situacio feliĉe superita ekde la jaro 2000⁴.

Pere de la trovita bibliografio, mi unue priskribas la geografian, etnolingvan kaj historian kuntekston de Filipinoj, poste mi detalas la evoluon de la hispana lingvo tie, inkluzive de ties kreoligaj procezoj, kiuj kondukis al la apero de la ĉabakana lingvo, kaj fine mi listigas la argumentitajn kaŭzojn de la regreso de la hispana en la insuloj. Post kompari la evoluon de la lingvo en aliaj teritorioj de la iama Hispana Imperio kun Filipinoj, mi konkludas la esploradon respondante la demandon de la titolo: Kial la hispana ne rolas (hodiaŭ) kiel interlingvo en Filipinaj Insuloj?

Por eviti longajn kaj tedajn ripetojn, mi uzas la sekvan terminologion, kiu estas adaptaĵo el Rodríguez Ponga 2003:

- Kiel *lingvon A* mi aludas la gepatran lingvon.
- Kiel *lingvon B* mi aludas iun negepatran lingvon uzatan kiel interlingvon ĉar ĝi estas tiu uzita por kulturo, komerco, sociaj kialoj aŭ simple ĉar ĝi estas oficiala. Ĝi povas esti *B1*, *B2* aŭ *B3* se ekzistas pli ol unu interlingvo en iu socia kunteksto.
- Kiel *lingvon C* mi aludas fremdan lingvon, lingvon lernitan, sed ne apartenantan al la socia kunteksto.

⁴ Vere estas Lipski, kiu estis tre malmulte citita en verkoj de hispanaj lingvistoj, kvankam li mem ĉiam mencias la verkojn de hispanaj fakuloj kiel Quilis Morales.

3. Geografia kunteksto⁵

La Filipinaj Insuloj estas arkipelago situanta sudoriente de la azia kontinento, norde de la indonezia arkipelago kaj sude de Tajvano. Ĝi mare distancas 13 000 kaj 22 000 kilometrojn de la okcidenta marbordo de Ameriko (Meksikio) kaj de Hispanio, respektive, fakto ĉi-lasta tre grava por la posta diskutado. Ĝi konsistas el pli ol 7 100 insuloj kaj la entuta areo estas ĉirkaŭ 300 000 km², do ĝi estas vasta sed tre disa teritorio, malfacila por administrati.

4. Etnolingva kunteksto

Nuntempe la lando estas loĝata de pli ol 100 milionoj da homoj, kiuj parolas proksimume 187 lingvojn⁶, preskaŭ ĉiuj el la malaja-polinezia grupo krom almenaŭ kvin devenantaj el malsamaj lingvaj familioj: angla kaj hispana (hindeŭropaj), ĉina (ĉino-tibeta), araba (afroazia) kaj ĉabakana (kreola). Du lingvoj estas oficialaj tutŝtate, la angla kaj la filipina (fakte ĝi estas adaptigo kaj normigo de la tagaloga sen denaskaj parolantoj). Dekoj de aliaj lingvoj estas regione oficialaj. La hispana jam ne plu estas oficiala kaj estas parolata de malpli ol 2 600 homoj kiel L1 (datumoj de la lasta oficiala censo en kiu oni demandis pri la uzado de la hispana en 1990). La ĉabakana estas kreola lingvo kun hispana supertavolo, kiu havas ĉirkaŭ 600 000 parolantoj, kies 12 000 estas en Sabaho (Borneo, Indonezio). Sub la nomo ĉabakano ekzistas almenaŭ 5 dialektoj, el kiuj tiu de la zamboanga regiono estas la plej parolata (540 000 homoj). Ĝi estas oficiala en sia regiono, kaj estas uzata en baza edukado kaj en kelkaj amasmedioj (Holm 2001). Krom unuopaj vortoj, la ĉabakana estas nekomprenebla por hispan-parolantoj. Kelkfoje la ĉabakana estas konfuzita kun la hispana en iaj nefideblaj fontoj, kiuj aldonas ties parolantojn al tiuj de la vera hispana (Lipski 2010).

5. Historia kunteksto⁷

La insuloj estis malkovritaj por la Eŭropa Civilizacio en la jaro 1521, kiam la maristo Fernando de Magallães atingis ilin el Ameriko dum sia ĉirkaŭtera ekspedicio por la tiama Hispana Imperio, sed dum kvardek jaroj la hispanaj regantoj preteratentis tiujn

⁵ La geografiaj datumoj estas prenitaj el la hispana traduko de “World Factbook” de la C.I.A., www.oratlas.com

⁶ *Ethnologue*, www.ethnologue.com.

⁷ La plimulto de la informoj rilate al la historio de Filipinoj estas prenita el Quilis Morales & Casado-Fresnillo 2008 kaj Blat Gimeno kaj aliaj 1968.

teritoriojn ĝis la jaro 1565, kiam komenciĝis la koloniigo. Tiam la indiĝena organizado de la insuloj konsistis el centoj da etaj reĝlandoj aŭ sendependaj triboj ĉefe devenantaj el etnoj malajaj kaj parolantaj malaja-polineziajn lingvojn el la aŭstronezia familio. Do, sub la regado de la hispana monarĥio oni unuigis la insulojn unuafoje. Gravus rimarki, ke kaj la koloniigo kaj la regado ne okazis rekte el la Iberia Duoninsulo, sed tra la nuna teritorio de Meksikio, en Ameriko, tiam ankaŭ hispana kolonio. Nur post la sendependiĝo de Meksikio (1821) Hispanio rekte regis la insulojn ĝis 1898, kiam okazis la hispana-usona milito kaj Usono ekkomencis la administradon de la lando ĝis la sendependiĝo en 1946, escepte de la periodo 1942-1945 pro la japana okupado dum la dua mondmilito.

6. Historia evoluo de la hispana en Filipinoj

La hispana hodiaŭ havas malpli ol 2 600 parolantojn kiel *lingvo A* (Otero 2005), ĉefe maljunuloj kaj ne estas facile kalkuli kiom da parolantoj kiel *lingvo B* ekzistas hodiaŭ (laŭ Quilis Morales & Casado-Fresnillo 2008 povus esti kelkaj dekoj da miloj, sed por Rodríguez Ponga 2003 estas preskaŭ neniuj. Laŭ tiu ĉi lingvisto, la lingvo, kaze, ke ĝi ankoraŭ ekzistus kiel *lingvo B*, estus *B2* kaj eĉ *B3*, sed neniam *B1*). La plimulto el ili loĝas en Manilo kaj devenas el mestiza loĝantaro (Lipski kaj aliaj 1996). Ĉar nuntempe apenaŭ estas generacia transdono, la hispana malaperos kiel denaska lingvo (Lipski 1987 (1) kaj (2), Rodríguez Ponga 2003, Galván Guijo 2007). Kiel dialekta karakterizaĵo ĝi estas pli influita de la meksika ol de la iberia hispana. Ĝi teorie havis oficialan statuson ĝis 1987, jaro en kiu ĝi malaperis de la Filipina Konstitucio, sed praktike ĝi ne estis oficiale uzata ekde 1976. Ĝi malaperis de la baza edukado en 1898 sed ankoraŭ estis deviga en la universitato ĝis 1987. Ekzistas eĉ iu oficiala filipina akademio de la hispana lingvo, aliĝinta al la internacia federacio de akademioj de la hispana, sed ĝi estas preskaŭ anekdoto: la realo estas, ke la akademio konsistas el unu pruntita ĉambro preskaŭ ĉiam fermita en iu Kultura Domo de Manilo, la *Casino Español*⁸.

Estas tre malfacile sekvi la evoluon de la nombro da parolantoj dum la malsamaj epokoj. Aldone al la manko de datumoj antaŭ 1860, la postaj kalkuladoj ĉiam estis alproksimiĝoj al la realeco pro la neebleco distingi inter la parolantoj de la hispana kiel *lingvo A* aŭ *lingvo B* (ĉu *B1*, *B2* aŭ *B3*) kaj aldone al tio, la sistema konfuzo de la ĉabakana kreolo kiel dialekto de la hispana (Rodríguez Ponga 2003, Lipski 2010). Laŭ Rodríguez Ponga (2003) la hispana havis ĉirkaŭ unu milionon da parolantoj en 1898 (kiel *lingvo A* kaj *B*), kiu estas iom pli ol 11 % de la tiama loĝantaro (9 milionoj). Tiam la hispana ne nur estis la lingvo de la eta reganta elito (eŭropdevena), sed ankaŭ la *lingvo A* de kelkaj grupoj, ĉefe mestizoj, ligitaj al la burokrata administrado de la kolonio kaj al la grandaj urboj, kiuj laŭ Quilis Moreno (1992 kaj 2008) estis almenaŭ

⁸ Reta versio de la hispana ĵurnalo „El País”, 6-5-2016 (https://elpais.com/cultura/2016/04/12/actualidad/1460464651_728256.html)

3 % de la loĝantaro. Ĉi tiu grupo estis tre grava por la historio de la lando, ĉar el ĝi aperis la sendependiĝa movado, kiu uzis la hispanan kiel sian nacian lingvon, ekzakte kiel okazis dum la sendependiĝaj movadoj en Hispanameriko 80 jarojn antaŭe. Tial, la oficiala lingvo de la Unua Filipina Respubliko (1899-1901) estis la hispana kaj eĉ ekzistis propra nacia literaturo en tiu ĉi lingvo ekde la fino de la XIXa jarcento ĝis la japana invado en 1942. Nacia heroo kiel José Rizal, ekzekutita de la kolonia registaro en 1896 pro ribelo, estis ankaŭ unu el la grandaj verkistoj de la filipina literaturo en la hispana. Tial, nuntempe centoj da verkoj (poezio, prozo, teatro kaj eseoj) kaj 11 milionoj de burokrataj dokumentoj de la nacia filipina arĥivo estas en la hispana, nelegeblaj por preskaŭ la tuto de la nunaj filipinaj civitanoj (Moreno Fernández kaj aliaj 2008). La hispana vere rolas kiel interlingvo inter la reganta elito kaj certaj kleraj grupoj, sed sen atingi la plimulton de la loĝantaro, ĉar la lokaj etnoj uzis aliajn lingvojn por la celo de la interesna komunikado. Tiuj lingvoj estis ĉu aliaj lokaj (tagaloga, cebua), ĉu fremdaj (ĉina kaj araba). La hispana nur peris inter la superaj administradaj instancoj kaj la lokaj funkciuloj, kiuj siavice transdonis la informojn al la loĝantaro en la loka lingvo.

Post la usona-filipina milito (1899-1902), la angla estis enkondukita kiel *lingvo B1* en la baza edukado dum la hispana estis forigita, sed ĝi daŭre estis oficiala por la registaro kaj administrado kaj deviga por la supera edukado kiel *lingvo B2*. La censado⁹ de 1918 (Rodao 1994) nombras 757 000 parolantojn de la hispana (*lingvo A* kaj *B*) kaj 896 258 la angla (preskaŭ ĉiuj *lingvo B*). Tamen la censado de 1939 nombras 417 375 parolantojn de la hispana, 2,6 % de la tiama loĝantaro (ĉirkaŭ 16 milionoj). En tiu momento la hispana rolas kiel nacia lingvo (*lingvo A*) de iu klera minoritato koncentrita en Manilo, kiu aktive uzis ĝin havante eĉ ĵurnalojn kaj proprajn literaturajn verkojn, sed sen atingi al la plimulto de la loĝantaro, kiu jam amase komencis uzi la anglan kiel *lingvon B*. Laŭ Blat Gimeno kaj aliaj (1968) la parolantoj en 1960 estis 500 000, 1,85% de la loĝantaro (27 milionoj). Iom post iom, la denaskaj parolantoj malkreskis, ĉefe pro la ne-transdono de la lingvo al la sekvontaj generacioj (Lipski 1987 (1) kaj (2), Rodríguez Ponga 2003 kaj Quilis Morales & Casado-Fresnillo 2008). La lasta fidinda datumo estas tiu de la censado de 1990, kiam finfine la ĉabakana kaj la hispana estis diferencigitaj (vidu la noton 9), kiam nur 2 657 parolis la hispanan kiel *lingvon A* kaj 689 000 la ĉabakanan. La censadoj post 1990 ne plu demandis pri la hispana. Nuntempe, laŭ Rodríguez Ponga 2003, la hispana baldaŭ malaperos kiel *lingvo A*, ĉar la apenaŭ centoj da denaskaj parolantoj estas maljunaj kaj, kiel dirite, jam ne plu estas transdono de la lingvo al la nunaj generacioj, ĝi ne plu ekzistas kiel *lingvo B*, ĉar nek estas oficiala, nek ekzistas komunumo aŭ sociaj kondiĉoj por ties uzado en iu rolo jam delonge kovrita de la angla kaj la filipina, kaj tamen kiel *lingvon C* uzas kelkaj miloj da parolantoj kaj tiu nombro sendube kreskos ĉar nuntempe estas favoraj kondiĉoj por ĝia disvastigo: se oni regas la hispanan, estas pli facila por iu filipina civitano atingi la usonan vizon kaj la salajro povas esti ĉirkaŭ 40 % pli alta ol tiu normala laborante en

⁹ La censadoj de la hispan-parolantoj en Filipinoj ĝis 1990 estis konfuzaj, ĉar sendube la datumoj enhavas kune kaj la parolantoj de la hispana kaj tiuj de la ĉabakana. Nur la censado de 1990 estas la plej fidinda laŭ opinio de Rodríguez Ponga (2003).

la filipinaj *call centers*, kiuj donas servon al la usonaj telefonkompanioj (Otero Roth 2005, Galván Guijo 2007 kaj Moreno Fernández & Otero Roth 2008). Paradoxse, tiu „progreso” kiel *lingvo C* estas provokita de la amaso de hispanparolantoj de Usono, la ŝtato kiu provokis la malaperon de la lingvoj en la insuloj. Tamen, neniel oni devas konsideri tiun ĉi ekspansion kiel *lingvo C* kiel parton de la historio de la lingvo en Filipinoj en la senco traktita en tiu ĉi artikolo: ĝi estas nova kaj tute sendependa fenomeno.

7. La ĉabakana kaj la kreoligaj procezoj de la hispana

Malsame ol la lingvoj de malnovaj koloniaj imperioj kiel la angla, franca kaj la portugala, la hispana lingvo ne estas speciale riĉa je kreoloj kaj piĝinoj (Lipski 2003). Nuntempe ekzistas nur du kreoloj¹⁰, kiuj vere povas esti konsiderataj kun hispana supertavolo¹¹, unu en Kolombio (Sud-Ameriko), la palenkera, kaj la ĉabakana en Filipinoj. La palenkera estas parolata en Kolombio far afrikdevena loĝantaro. Ĝi havas subtavolon el bantuaj lingvoj en la Gvineo Golfo kaj el la portugala prakreola el Sao-Tomeo, devenas el cimaronoj¹² eskapitaj dum la XVIIa jarcento, estas parolata nur en la vilaĝo San Basilio de Palenque, havas ĉirkaŭ 3 500 parolantojn kaj oficialan statuson en ties regiono (Lipski 2004, 2008 kaj Lipski & Schwegler 1993). La papiamento estas ankaŭ alia kreolo, parolata ĉe la Nederlandaj Antiloj kie estas oficiala kaj tre vigla (pli ol 300 000 parolantoj), sed ties supertavolo ne estas ekskluzive hispana, ĉar la portugala tre multe influis ĝin (la propra nomo de la lingvo devenas el portugala vorto), pro tio oni devas konsideri ĝin kiel kreolon de ambaŭ lingvoj (Lipski & Schwegler 1993).

Laŭ Lipski (2008), la malmulteco da hispanaj kreoloj en la iamaj teritorioj de la Hispana Imperio ŝajnas deveni kaj el demografiaj kialoj en Ameriko (ekzemple, en la Karibo, pro la malapero de la indiĝena loĝantaro kaj por la minoritato de la afrikdevenaj loĝantoj rilate al la hispan-parolantoj dum preskaŭ la tuta periodo de koloniado), kaj el administracia regado en Afriko (en Ekvatora Gvineo pro malmultaj jaroj da vera koloniado kaj pro la preskaŭ universala baza edukado en la hispana ekde 1920). Do, ĉu pro malplimulto da homoj parolantaj fremdajn lingvojn, ĉu pro amasa edukado en la hispana, la hispandevenaj kreolaj lingvoj disvolviĝis nek en Ameriko, nek en Afriko, krom la eta escepto de la palenkera. Dume el la portugala, franca kaj angla devenis pli da piĝinoj kaj kreoloj en Ameriko, Afriko, Azio kaj Oceanio, kie la kondiĉoj por kreoliĝo estis pli favoraj. Fakte laŭ Lipski kaj Schwegler (1993) devis ekzisti alia prakreolo aŭ

¹⁰ Mi eksludas la papiamentan, pro kialoj poste klarigotaj.

¹¹ Mi uzas la proponon de Holm rilate al la ekzistado de du lingvaj tavoloj por la formado de iu kreolo: la subtavolo, kiu rilatas al la lingvo(j) de la koloniita loĝantaro, kaj la supertavolo, kiu rilatas al la lingvo de la kolonia potenco. Normale la subtavola lingvo aldonas al la kreolan la bazajn gramatikajn aspektojn kaj la supertavola lingvo la plejmulton de la vortprovizo (Holm, 2001).

¹² Afrikdevenaj fuĝintaj sklavoj, kiu sukcesis vivi libere formante etajn komunumojn en foraj regionoj (difino laŭ „Granda Vortaro Hispana-Esperanto”, Fernando de Diego, 2003, eldonejo mga, Santander)

piĝino, nuntempe tute malaperinta, kiu devis esti parolata de afrikdevenaj loĝantoj ĉe Kubo, Porto-Riko kaj aliaj teritorioj de la hispana Karibo, sed ĝi ne atingis la sufiĉan nivelon de disvolviĝo (pro la demografiaj kialoj supre menciitaj) kaj malaperis (vidu ankaŭ Lipski 1984, 2003 kaj 2004). Sed en tiu teritorio de la Hispana Imperio, en kiu estis sufiĉe da tempo por disvolviĝo (tri jarcentoj), la demografio estis tute favora (minoritato da parolantoj de la hispanaj rilate al la parolantoj de lokaj lingvoj) kaj ne ekzistis oficiala edukada sistemo en la koloniiga lingvo, tiel diri, en Filipinoj, disvolviĝis kelkaj kreoloj kun sufiĉa nombro da parolantoj por subteni la lingvon viglan ĝis nun. Tiu estas la kazo de la ĉabakana.

Ĉabakana¹³ estas la kolektiva nomo de almenaŭ kvin hispanaj kreoloj en Filipinoj, du el ili estas en la norda insulo de Luzono, en la ĉirkaŭaĵoj de Manilo kaj la aliaj tri en la suda insulo de Mindanao, kie tiu de la regiono Zamboango estas tre vigla. La nombro da parolantoj de la kvin dialektoj estas pli ol 420 000 (Holm 2001, Rodríguez Ponga 2003). La subtavolo de la ĉabakana estas aŭstronezia (kelkaj filipinaj lingvoj el la grupo de la malajaj-polineziaj) kaj la hispana supertavolo donis almenaŭ la 60 %-on de la vortprovizo (nuntempe kun granda eniro de anglaj vortoj). Rilate al la apero kaj formiĝo de la ĉabakana, Lipski (2010) proponas la sekvan hipotezon: la lingvo aperis sendepende el la hispana meze de la XVIIIa jarcento kaj aperis samtempe kaj ĉe la norda insulo Luzono (golfeto de Manilo) kaj ĉe la suda insulo de Mindanao (regiono de Zamboango). Ĝuste en tiuj du regionoj estis la granda plejmulto de hispan-parolantoj, ĉefe enmigrintaj el la nuna teritorio de Meksiko, ĉar Manilo estis la ĉefurbo de la insuloj, kaj ĉar en Zamboango estis la ĉefa haveno de la suda insulo, ekzistinte rekta, daŭra kaj tre intensa permara komunikado inter ambaŭ regionoj. La lingvo formiĝis unue ĉe la Manila Golfeto kaj poste influis la variantojn de la suda insulo, ĉi tiu influo homogenigis la leksikon ambaŭregione dum la baza gramatika strukturo jam estis fiksita. Poste okazis almenaŭ kvin etapoj de parta releksikigo inter la komenco de la XIXa jarcento kaj la mezo de la XXa. La nuna situacio de la lingvo ne esta malbona: la zamboanga dialekto havas oficialan statuson en sia regiono kaj eblas elekti ĝin por la edukado. Ĝi estas aktive uzata ĉiutage, ankaŭ en interreto, kaj havas propran vikipedion kun pli ol 2 800 artikoloj. Sed la destino de la aliaj kvar dialektoj ne estas tiel bona, kvankam kelkaj el ili havas ankoraŭ milojn da parolantoj, ili ne havas formalan edukadon kaj iom post iom estas malpli uzataj aŭ rekte estas asimilitaj fare de la zamboanga (Quilis Morales & Casado-Fresnillo 2008).

Interesa demando estas, kial la hispana estas malaperanta kiel *lingvo A* dume la ĉabakana daŭre ekzistas kiel gepatra lingvo de kelkaj centoj da miloj de Filipinoj? Laŭ Thomason (2001) la sento de komunumo kaj la alproprigo de la lingvo kiel parto de la esenco mem de tiu loĝantaro, kaj certe, la fakto, ke la ĉabakana neniel estas dialekto de la hispana sed aparta lingvo (dum la hispana estis malpermesita aŭ rigardata kiel la lingvo de la malnova kolonia elito) kontribuis al tiu sukcesa supervivado.

¹³ „Ĉabakano” estas hispandevena vorto (*chabacano*), kiu signifas „vulgaran”, „trivialan”, „malaltkvalitan”.

8. Kaŭzoj tradicie argumentitaj de la regreso de la hispana en Filipinoj

La Hispana Imperio ekzistanta inter la jaroj 1492-1898, havis teritoriojn ĉefe en Eŭropo kaj Ameriko sed ankaŭ en Afriko, Azio kaj Oceanio. La hispana¹⁴ lingvo funkciis kiel oficiala lingvo tra la tuta imperio, sed kiel interlingvo ne ĉie samgrade funkciis. En Filipinoj apenaŭ estis uzata ekster la setlantoj, sed tie, kie ja estis uzata, rapide aperis kreoliĝaj procezoj, kiuj kondukis al la apero de la antaŭe menciita ĉabakana (Lipski 2001, 2010). La kaŭzoj tradicie argumentitaj de la regreso kaj do de la nuna ne-rolo de la hispana kiel interlingvo en Filipinoj klasifikeblas kiel demografiaj, historiaj, politikaj kaj sociaj:

- a) Demografiaj kaŭzoj: dum la kolonia epoko, en Filipinoj la loka loĝantaro neniam malaperis aŭ malkreskis, kiel ja okazis en Ameriko. La kialoj por tio estas ĉefe genetikaj, laŭ Crosby (2004) kaj Diamond (1997) la amerikaj loĝantaroj estis izolitaj dum pli ol 30 000 jarojn, tio signifis, ke ili havis malmultan genetikajn variecon kaj sekve ili ne havis sufiĉan imunecon kontraŭ la pereigaj epidemioj alportitaj de la eŭropanoj. Tio ne okazis en Azio (kaj Afriko) pro la daŭra kontakto inter malsamaj loĝantaroj dum miloj da jaroj, kaj Filipinoj ne estis iu escepto: la genetikaj varietoj de la loĝantoj estis sufiĉa por rezisti la alportitajn malsanojn kaj la problemoj mem estis por la eŭropdevenaj setlantoj, kies loĝantaro ne povis kreski same kiel okazis en Ameriko. Tial la hispan-parolantaj setlantoj ĉiam estis malmultaj rilate la indiĝenojn je la skalo 6/10 000. Indas substreki, ke inter la dekoj da malsamaj filipinaj etnoj la hispana neniam estis uzata kiel interlingvo, kvankam leksike forte influis multajn el ili (Lipski 1987 (1) kaj (2)). Aldone, post la fino de la hispana regado pro la malvenko de Hispanio je la fino de la hispana-usona milito (1898), ekis la filipina-usona milito (1899-1901), kiu kaŭzis la morton de preskaŭ 15 % de la filipina loĝantaro, inkluzive de granda parto de la hispanparolantoj ĉar ili estis la plej fervoraj naciistoj. Oni kalkulas, ke je la komenco de tiu milito la loĝantoj de Filipinoj estis naŭ milionoj kaj je la fino malpli ol ok (Martini 2013). La parolantoj de la hispana reduktiĝis, sed ankoraŭ estis dekoj da miloj en Manilo antaŭ la Dua Mondmilito, ĉefe en la kvartalo *Intramuros*. Ĝuste tiu kvartalo estis la plej damaĝita dum la batalo de Manilo (februaro de 1945) kaj pro la bombado de la usona armeo kaj pro la tiel nomita masakro de Manilo fare de la japana armeo, kiam ĉirkaŭ 100.000 homoj estis murditaj, miloj da hispan-parolantoj pereis kaj la restantaj dispeliĝis pro la detruo de ilia kvartalo, malfortigante la komunumon.
- b) Historiaj kaŭzoj: la ega distanco inter Hispanio kaj Filipinoj, kaj la ne tro granda komerca graveco de tiu kolonio post la disvastigo de la koloniaj imperioj de Nederlando kaj Britio, igis perdi intereson por tiuj aziaj insuloj al la hispana registaro

¹⁴ En la XVIa jarcento la lingvo estis konata kiel *kastilia*, la nomo *hispana* ne estis vaste uzata ĝis la XVIIIa jarcento. Tamen pro klariga motivo mi uzos la terminon *hispana* en la tuta artikolo.

dum la XVIIIa kaj XIXa jarcentoj. Laŭ Lipski (1987 (1) kaj (2)), la hispana registaro havis malmultan emon por disvastigi la lingvon inter la loĝantaro ĉar en la Imperio pli gravis la disvastigo de la katolika religio almenaŭ ĝis la XVIIIa jarcento. Ĝis tiam, la Katolika Eklezio preferis uzi lokajn lingvojn por la evangelizado (Quilis Morales & Casado-Fresnillo 2008). Do, same kiel okazis en Hispanameriko dum la XVIa kaj XVIIa jarcentoj, la katolikaj misiistoj kontribuis al la disvastigo de kelkaj lokaj lingvoj kaj al la malapero de aliaj pro la uzado de la unuaj por evangelizi (De Pury-Toumi 1994, Hagège 2000, Lodares 2002, Lastra de Suárez 2011). Certe tiu ĉi estas la kialo de la forta leksika influo de la hispana en certaj filipinaj lingvoj, ĉar la misiistoj enkondukis hispandevenajn radikojn, kiuj estis adaptitaj al la malajaj-polinezia fonetiko, kiam ili ne trovis samsignifajn vortojn en la lokaj lingvoj (Lipski 1987 (1) kaj (2), kaj Quilis Morales & Casado-Fresnillo 2008). En la jaro 1766 la hispana registaro malpermesis la instruadon de la religio pere de lokaj lingvoj kaj altrudis la hispanan por tiu celo, tamen la deviga baza edukado en la hispana estis enkondukita en 1863, kaj ĝi neniam atingis la tutan loĝantaron, pro tio en la jaro de la milito kontraŭ Usono (1898) apenaŭ la duono de la loĝantaro povis kompreni la lingvon kaj uzi ĝin kiel *lingvo B* (Quilis Morales & Casado-Fresnillo 2008).

- c) Politikaj kaŭzoj: Tuj post la konkero de la insuloj (1898), la usonaj regantoj komencis grandan kampanjon por altrudi la anglan, sendinte centojn da instruistoj en 1901, nomitaj “tomasitoj” (*tomasitos* en la hispana) ĉar ili venis en iu ŝipo nomita *Thomas* (García Martínez 1982). Notu, ke tiu popola nomo ankoraŭ reflektas influon de la hispana kulturo. Usono neniam rekonis kaj detruis la iaman Unuan Filipinan Respublikon (proklamita en 1899) kaj enkarcerigis aŭ deportis ties regantojn, kiuj konsistis el kleraj mestizaj hispan-parolantaj homoj, kiuj volis uzi la hispanan kiel nacian lingvon simile al la ekzemplo de la sendependiĝaj latinamerikaj militoj de la unua duono de la XIXa jarcento (García Martínez 1982). En la jaro 1920 la hispana estis malpermesita en la baza kaj meza edukado, sed ne en la Universitato kaj daŭre estis oficiala lingvo, kvankam pli kaj pli estis malpli uzata en la ĉiutaga administrado (Quilis Morales & Casado-Fresnillo 2008). La planoj de la usona registaro por enkonduki la anglan kiel interlingvon en Filipinoj tute sukcesis, en 1938 la hispana restis nur kiel nacia lingvo de iu minoritato dume la angla, sen apenaŭ denaskaj parolantoj estis la *lingvo B* por pli ol duono de la loĝantaro, celo neniam atingita de la hispana (Rodao 1994, Rodríguez Ponga 2003, Quilis Morales & Casado-Fresnillo 2008).
- d) Sociaj kaŭzoj: laŭ García Martínez (1982) ekde la komenco la usonaj regantoj favoris iun senton de rifuzo kontraŭ la hispana kiel lingvo de la malnova reganta elito kaj de la kolonia povo. Aldone, post la fino de la Dua Mondmilito miloj da hispan-parolantaj familioj decidis rompi la transdonon de la hispana al siaj gefiloj, favore al la tagaloga kaj la angla kiel *lingvoj A* aŭ *B* (Lipski 1987 (1) kaj (2), kaj Quilis Morales & Casado-Fresnillo 2008).

9. Komparo kun aliaj teritorioj de la tiama Hispana Imperio¹⁵

Krom Hispanio en Eŭropo, hodiaŭ la hispana estas oficiala lingvo en 19 teritorioj de Ameriko (18 sendependaj respublikoj kaj Porto-Riko, libera asociita ŝtato de Usono) kaj Ekvatora Gvineo en Afriko. Aldone, ĝi estas vaste parolata en aliaj landoj, kie ĝi ne estas oficiala, kiel Usono, Belizo aŭ Trinidado kaj Tobago en Ameriko, Ĝibraltaro en Eŭropo, kaj estis uzata kiel *lingvo B* fare de la okcidentaj saharaj ekzilitoj en Alĝerio. En Filipinoj ĝi estas malaperanta. La plimulto da parolantoj de la hispana uzas ĝin kiel *lingvo A*, kaj nur malmultaj el ili kiel *lingvo B*, do la hispana ne estas uzata hodiaŭ kiel interlingvo krom kelkaj esceptoj, inter kiuj reliefiĝas Ekvatora Gvineo kaj Okcidenta Saharo. Do, estas interese kompari la evoluon de la lingvo en aliaj partoj de la mondo kun Filipinoj:

- Latinameriko: la indiĝena loĝantaro draste malkreskis aŭ tute malaperis (kiel en la Kariba areo), pro tio ekde la XVIIIa jarcento la plimulto de la loĝantaro konsistis el eŭropdevenaj setlantoj aŭ mestizoj (vidu Crosby 2004 kaj Diamond 1997 por kompreni la kialojn). La lokaj lingvoj malaperis aŭ restis parolataj de apartigitaj indiĝenoj kaj la hispana restis kiel *lingvo A* por la majoritato de la loĝantoj kaj *lingvo B* por indiĝenaj minoritatoj. Rilate al la kreoligo, kvankam sendube ekestis kreoligaj procezoj en areo de la nuna Meksiko kaj Peruo, nuntempe estas neniu spuro de tio (Lastra de Suárez 2011). Tamen laŭ Lipski kaj Schwegler (1993) devis esti iaspeca hispaneca piĝino en la Kariba areo pro la kontakto inter la hispana kaj la afrikaj lingvoj de la importitaj sklavoĵoj, sed ĝi malaperis. Tial, en la kazo de Porto-Riko, kiam Usono ekregis la insulon la nura lingvo parolata de la loĝantoj estis la hispana. Kvankam la usona registaro ankaŭ klopodis altrudi la anglan kiel en Filipinoj (García Martínez 1982), la hispana neniam regresis kaj hodiaŭ ĝi estas la ĉefa oficiala lingvo (la angla ankaŭ estas oficiala, sed duagrade) kaj estas *lingvo A* por ĉirkaŭ 95 % de la loĝantaro, el kiuj ĉirkaŭ 40 % parolas la anglan kiel *lingvo B* (Lastra de Suárez 2011). La fortaj radikoj de la lingvo en la loĝantaro kaj la favoraj geostrategio de la regiono (ĉirkaŭita de landoj kun la hispana kiel lingvo oficiala kaj centoj da milionoj de parolantoj) sendube kontribuis al tiu malsukceso por anstataŭigi ĝin per la angla, kiu tamen estas prestiĝa lingvo (López Morales 2004).
- Ekvatora Gvineo: en la nura ekskolonio de Hispanio en Sudsahara Afriko la hispana estas oficiala kaj parolata kiel *lingvo B* por pli ol 80 % de la loĝantaro kvankam apenaŭ estas parolata kiel *lingvo A* (Nistal Rosique 2007, Gil Pedromingo & Otero Roth 2009). La koloniado komenciĝis ekde 1920 kaj la hispana registaro tuj enkondukis universalan bazan edukadon en la hispana. Ĉar en la lando estas parolataj ĉirkaŭ dudek malsamaj lingvoj, hodiaŭ la indiĝenoj uzas la hispanan kiel *lingvo B* inter si. Pro tiu procezo de rapida kaj efektiva hispanigo ekde la komenco mem de

¹⁵ Ni ne traktos la evoluon de la hispana en la teritorioj de la nuna Hispana Ŝtato, kie estas parolata kune kun aliaj naciaj lingvoj kaj kio bezonus alian apartan analizon.

- la koloniado ne estis tempo por kreoligaj fenomenoj, kiel mi jam komentis antaŭe¹⁶ (Bolekia Boleká 2001).
- Okcidenta Saharo: proksimume 120 000 saharanaj rifuĝintoj, kiuj loĝas en la kampadejoj de rifuĝintoj de Tinduf (Alĝerio), kapablus uzi la hispanan kiel *lingvo B* (Candela Romero 2007). La hispana estas oficiala por la ekziliĝinta registaro de la Araba Demokrata Saharana Respubliko, ŝtato ne rekonita de multaj landoj, inter ili de Maroko, kiu okupis la landon en la jaro 1975 post la foriro de la armeo kaj loka registaro de Hispanio, la antaŭa kolonia povo. La elekto de la hispana kaj ne de la franca kiel lingvo de la registaro kaj instruado temis pri la opozicio al la maroka okupado, ĉar en Maroko la franca estas oficiala kaj vaste uzata kiel *lingvo B*. Tiu elekto signifas havi aldonan malsaman karakterizaĵon de la okcidentsaharanoj kontraŭ la marokanoj.

10. Diskuto kaj konkludoj

La kialo de la nuna ne-uzado de la hispana kiel interlingvo (*lingvo B*) en Filipinoj estas la rezulto de iu kombino de historiaj cirkonstancoj: la altrudo de alia lingvo (la angla) pere de iu bone organizita lingva politiko provizita de abundaj monaj rimedoj sur loĝantaro parolanta dekojn da lokaj lingvoj, kiu ne uzis la hispanan kiel interlingvon krom iu minoritata elito. Tiu altrudo eblis ĉar la hispana ne profunde apartenis al la filipina socio kiel ja apartenis al tiu de Porto-Riko, kie simila politiko fiaskis. La hispana estis forigita de Filipinoj dume en Porto-Riko la angla estis adoptita kiel *lingvo B*, ne parolata de la tuta loĝantaro, kiu daŭre parolas la hispanan kiel *lingvo A*. Ni ne povas forgesi la aktivan perfortan agadon de la usona registaro por forigi la sendependiĝan movadon de la insuloj, kiu kaŭzis milojn da mortintoj, multaj el ili de la hispan-parolanta minoritato, afero, kiu sendube malplifortigis la hispanan ĉar ĝi estis la lingvo de la filipina revolucio. Aldone, kune kun la edukado en la angla, la usona reganta povo lanĉis senkreditigan kampanjon kontraŭ la malnova kolonia povo, kiu kaŭzis perdon de prestiĝo de la hispana lingvo inter la ĝenerala loĝantaro (García Martínez 1982). Kio povintus okazi, se la filipina revolucio parolanta la hispanan estus venkinta kaj poste ne okazintus la usona okupado? Eble, same kiel en Latinameriko dum la unua duono de la XIXa jarcento, la hispana estintus la *lingvo B* de iu loĝantaro parolanta multajn aliajn lingvojn kiel *lingvon A*, kiel okazas nun en Ekvatora Gvineo. Tio estas nur spekulativaĵo, kvankam la persistado de iu lingvo kiel interlingvo ankaŭ dependas de aliaj faktoroj: en Ekvatora Gvineo laŭ Bolekia Boleká (2001) sufiĉus unu generacio por anstataŭigi la hispanan per la franca se la registaro decidus altrudi la francan por la baza, meza kaj supera edukado, agado ne mallogika konsiderante ke tiu eta lando estas

¹⁶ Fakte en la lando estas parolataj unu piĝino el la angla (insulo de Bioko) kaj unu kreolo el la portugala (Insulo de Annobon), ambaŭ devenantaj el antaŭaj kontaktoj kun eŭropanoj kaj nuntempe konsideritaj kiel pliaj lokaj lingvoj.

ĉirkaŭata de grandaj france-parolantaj landoj kaj do la franca ŝajnas pli utila. Tamen ni vidis kiel povas okazi ekzakte la kontraŭa afero: en Okcidenta Saharo. Ĉu eble en iu sendependa Okcidenta Saharo, ne okupita de Maroko, la hispana estintus la *lingvo B*, aŭ tiu loko estintus okupita de la franca? Denove spekulativaĵo. Se la hispana malaperis kiel interlingvo en Filipinoj, kial ĝi ne transvivis kiel plia loka lingvo, kune kun la dekoj da aliaj lingvoj tie parolataj? La historio montris al ni la malfavorajn kondiĉojn por teni la hispanan kiel lingvon de iu certa komunumo: perforta malaperigo de la gepatraj parolantoj (la filipino-usona milito, la dua mondmilito), la dispelado de la komunumo de parolantoj, la malprestigo de la lingvo... ĉio kaŭzis, ke post la dua mondmilito miloj da hispan-parolantaj familio decidis ne transdoni la lingvon al la sekvonta generacio. Tamen ĝi ne okazis kun aliaj lokaj lingvoj, inkluzive de la ĉabakana, lingvo de bone starigitaj komunumoj kun forta sento de identeco (Thomason 2001). Aliflanke, la angla estas firme starigita en Filipinoj kaj povas esti konsiderata kiel propra lingvo de tiu geostrategia pacifika-azia regiono, ne nur pro ties amasa uzado kiel interlingvo (Hongkongo, Singapuro) sed ankaŭ ĉar ĝi estas gepatra lingvo de landoj kiel Aŭstralio, dume la hispana hodiaŭ estas fremda lingvo tie. Nuntempe la hispana baldaŭ malaperos de la Filipinaj Insuloj kiel *lingvo A*, neniam revenos kiel *lingvo B*, kaj nur restos kiel *lingvo C*, sed ĉi-lasto kiel en iu ajn alia lando de la mondo kie la hispana ne estas parolata, sen iu ajn ligilo kun la kolonia pasinteco.

Bibliografio

- Blat Gimeno, J., Rivas Sacconi, J.M. & Lorenzo Criado, E. 1968: *Philippines. The Teaching of Spanish*. Paris: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000086/008662EB.pdf>
- Bolekia Boleká, J. 2001: *Lenguas y poder en África / Lingvoj kaj povo en Afriko*. Madrido: Mundo Negro.
- Candela Romero, P. 2007: El español en los campamentos de refugiados saharauis (Tinduf, Argelia) 'La hispana en la kampadejoj de saharanaj rifuĝintoj (Tinduf, Alĝerio)'. En: *El español en el mundo, Anuario del Instituto Cervantes 2006-2007 'La hispana en la mondo, Jarlibro de la Instituto Cervantes 2006-2007'*. Madrid: Instituto Cervantes.
- Crosby, A. 2004: *Ecological Imperialism: The Biological Expansion of Europe, 900-1900*. Cambridge University Press.
- De Pury-Toumi, S. 1994: Si le nahuatl avait été langue générale... Politique linguistique et idéologie nationaliste au Mexique 'Se la nahua estintus interlingvo... Lingva politiko kaj nacia ideologio en Meksikio'. En: Fodor, I. & Hagège C. (red.): *La réforme des langues: Histoire et avenir 'Language reform: history and future'*. Hamburgo: Buske. Volumo IV: 487-511.
- Diamond, J. 1997: *Guns, Germs, and Steel*. New York: W.W. Norton & Company.
- Galván Guijo, J. 2007: El español en Filipinas 'La hispana en Filipinoj'. En: *El español en el mundo, Anuario del Instituto Cervantes 2006-2007 'La hispana en la mondo, Jarlibro de la Instituto Cervantes 2006-2007'*. Madrid: Instituto Cervantes.
- García Martínez, A. 1982: La americanización de Filipinas. La imposición del idioma inglés en el periodo 1898-1901 'La usonigo de Filipinoj. La altrudo de la angla lingvo dum la periodo 1898-1901'. *Revista del Colegio de Abogados de Puerto Rico*, Vol. 43, Majo 1982/2: 273-270.

- Gil Pedromingo, L. & Otero Roth, J. 2009: Perspectivas de la lengua española en África subsahariana 'Perspektivoj de la hispana lingvo en Sudsahara Afriko'. En: *El español en el mundo, Anuario del Instituto Cervantes 2009 'La hispana en la mondo, Jarlibro de la Instituto Cervantes 2009'*. Madrid: Instituto Cervantes.
- Hagège, C. 2000: *Halte à la mort des langues 'Haltigu la morton de la lingvoj'*. Paris: Odile Jacob.
- Holm, J. 2001: Chabacano versus related creoles: (Socio-)linguistic affinities and differences. *Estudios de Sociolingüística*, Vol. 2,2: 69-93. Universitato de Vigo.
- Lastra de Suárez, Y. 2011: Lengua española y lenguas indígenas de América 'Hispana lingvo kaj indiĝenaj lingvoj el Ameriko'. *El español en el mundo, Anuario del Instituto Cervantes 2010-2011 'La hispana en la mondo, Jarlibro de la Instituto Cervantes 2010-2011'*. Madrid: Instituto Cervantes.
- Lipski, J. 1984: Spanish world-wide: toward a more perfect union. *Revista Chicano-Riqueña* 12 (1984): 43-56. <http://www.personal.psu.edu/jml34/sworld.pdf>
- Lipski, J. 1987a: Contemporary Philippine Spanish: Comments on vestigial usage. *Philippine Journal of Linguistics*, Vol. 17 (1987): 37-48. <http://www.personal.psu.edu/jml34/philsjp.pdf>
- Lipski, J. 1987b: El español en Filipinas: notas breves 'La hispana en Filipinoj: mallongaj notoj'. *Anuario de Letras* 25 (1987): 209-219. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=31404>
- Lipski, J. 2001: The place of Chabacano in the Philippine linguistic profile. *Estudios de Sociolingüística*, Vol. 2(2), 2001: 119-163. Universitato de Vigo.
- Lipski, J. 2003: Spanish world-wide: the last century of language contacts. Invited lecture, Middlebury College, March 6, 2003. <http://www.personal.psu.edu/jml34/sww.pdf>
- Lipski, J. 2004: Las lenguas criollas de base hispana 'La kreolaj lingvoj de hispana bazo'. *Lexis* XXVIII. 1-2 (2004): 461-508.
- Lipski, J. 2008: Spanish-based creoles in the Caribbean. En: Kouwenberg S. & Singler J. V. (red.): *The handbook of pidgin and creole studies*. Malden (Massachusetts): Wiley- Blackwell. 543-564.
- Lipski, J. 2010: Chabacano y español: resolviendo las ambigüedades 'Ĉabakana kaj Hispana: Solvante ambiguaĵojn'. *Lengua y Migración* 2:1 (2010): 5-41. Universitato de Alcalá de Henares. <http://www.personal.psu.edu/jml34/amb.pdf>
- Lipski, J., Mühlhäusler, P. & Duthin, F. 1996: Spanish in the Pacific. En: Wurm S., Mühlhäusler P., Tryon D. (red.) 1996: *Atlas of languages of intercultural communication in the Pacific, Asia, and the Americas*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. Vol. I: 271-298.
- Lipski, J. & Schwegler, A. 1993: Creole Spanish and Afro-Hispanic. *Trends in Romance linguistics and philology 5: bilingualism and linguistic conflict in Romance*, J. Green, R. Posner (red.). Berlin: Mouton De Gruyter 407-432
- Lodares, J.R. 2002: *Lengua y patria 'Lingvo kaj patrujo'*. Madrid: Taurus.
- López Morales, H. 2004: Situación actual del español en Puerto Rico 'Nuntempa situacio de la hispana en Porto-Riko'. *El español en el mundo, Anuario del Instituto Cervantes*. 2004. Madrid: Instituto Cervantes.
- Martini, D. 2013: La guerra filipino-estadounidense (1899-1902). Un laboratorio de ensayo para el naciente imperialismo estadounidense 'La filipina-usona milito (1899-1902). Provlaboratorio por la naskiĝinta usona imperiismo'. X Simpozio de Sociologio, Fakultato de Sociaj Sciencoj. Bonaero: Universitato de Bonaero.
- Moreno Fernández, F. & Otero Roth, J. 2008: *Atlas de la lengua española en el mundo 'Atlaso de la hispana lingvo en la mondo'*. Dua eldono. Barcelona: Ariel - Fundación Telefónica.
- Nistal Rosique, G. 2007: El caso del español en Guinea Ecuatorial 'La kazo de la hispana en Ekvatora Gvineo'. En: *El español en el mundo, Anuario del Instituto Cervantes 2006- 2007*. Madrid: Instituto Cervantes.
- Otero Roth, J. 2005: La lengua española y el sistema lingüístico de Asia-Pacífico 'La hispana lingvo kaj la lingva sistema de Azio-Pacifiko'. Documento de trabajo 'Labordokumento' 11/2005. Madrid: Real Instituto Elcano. <http://biblioteca.ribei.org/892/1/DT-002-2005.pdf>

- Quilis Morales, A. 1992: *La lengua española en cuatro mundos 'La hispana lingvo en kvar mondoj'*. Madrid: Mapfre.
- Quilis Morales, A. & Casado-Fresnillo, C. 2008: *La lengua española en Filipinas 'La hispana lingvo en Filipinoj'*. Madrid: CSIC.
- Rodao, F. 1994: La lengua española en Filipinas durante la primera mitad del siglo XX 'La hispana lingvo en Filipinoj dum la unua duono de la XXa jarcento'. Internacia Konferenco de Aziaj Hispanistoj. Tokio, 5a-9a septembro 1994. http://codex.colmex.mx:8991/exlibris/aleph/a18_1/apache_media/PYG814LX4HFFH3YAMN6D8BBI9YBV1VN.pdf
- Rodríguez Ponga, R. 2003: Pero ¿cuántos hablan español en Filipinas? 'Sed, kiom da homoj parolas la hispanan en Filipinoj?' *Cuadernos hispanoamericanos*, 631 (januaro 2003): 45-58. http://descargas.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/bameriic/01350553135573500088680/209438_0011.pdf
- Thomason, S.G. 2001: Speakers' attitudes in language change, contact-language genesis and language preservation: (Socio-)linguistic affinities and differences. *Estudios de Sociolingüística*, Vol. 2,2 (2001): 13-26. Universitato de Vigo.